

ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

Livelihoods Strategies of Household Agriculturist in Community area Ubonrat Dam

ผู้วิจัย พระมหาโสภณ มูลหา¹ อาจารย์ที่ปรึกษา (1) ผศ. ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์² (2) ดร.วิภาวี กฤษณะภูติ²

¹มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ภาควิชาสังคมวิทยาการพัฒน์ สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒน์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

²สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษา พัฒนาการดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกร ตลอดถึงเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตและยุทธศาสตร์การดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ว่าเป็นอย่างไร โดยการวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้มุมมองของแนวคิดการดำรงชีพ แนวคิดทุนทางสังคม และแนวคิดการปรับตัว เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ในหมู่บ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 3 ช่วง คือ ช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ และช่วงระยะเวลาหลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ถึงปัจจุบัน พัฒนาการดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทำให้สามารถดำรงชีพได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง โดยมีการปรับตัว ปรับเทคนิควิธีในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังพบว่าเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมี 8 ประการคือ นโยบายรัฐ กระแสนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ การถือครองที่ดิน และความผันผวนของราคาผลผลิต เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้านต้องต่อสู้ดิ้นรนอยู่ภายใต้ภาวะแนวโน้ม และบริบทความเปราะบางดังกล่าว และพบว่า การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ อาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากร/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม เป็นต้น นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพยากร/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ใน

การดำรงชีพต่าง ๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ
ลง การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อัน
ก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน

คำสำคัญ ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ครัวเรือนเกษตรกร การดำรงชีพ
ชานา ทูทางสังคม

Abstract

This article intends to study and develop to community lives and family farmers including the conditions affecting lives and livelihood strategies of farm households in communities around the Ubolratana dam. In order to, survey how to live the life of agriculturist and community. This research was a qualitative and also methodological by using the perspective of the conceptual living, the concept of social capital, and the concept of adaptation. In order that , studying the survival strategies of farm households in the community dam around Ban Khok Klang, Tambon Nonsang Nonsang district Nongbualamphu Province.

The results showed that the development of community lives and family farmers during three periods namely; before the Ubolratana dam was built, during a transition period to the dam ,and after the dam Ubonrat to the present. The development of community lives and family farmers to adjust several changing to be living under political change. The adaptation adjustment techniques to create a strategy for living in various forms over the years also found that the conditions affecting the livelihoods of communities. And households in agricultural communities around the Ubolratana dam has eight main policy state capitalism. Seasonal / natural disaster Unhealthiness Changes, migration and land tenure. And volatility of the product price is an important condition affecting the livelihood that is involved with the local people cannot avoid it. The pattern of livings villagers have to struggle under conditions likely. And the vulnerability context and found that creating a livelihood strategies of farm households in the community, the dam of agricultural art. Based knowledge to manage the assets / equity of various existing communities such as venture natural, social capital and so be used as a strategy in the activities and strategies to adapt to survive by building career or activities model a variety of different methods, based on assets / equity that address to support the occupation. The livelihood strategies of farm households / communities will cause the results of living is different according to the revenue increase. It's a better living. Reducing weakened. Increasing food security. And the sustainable use of natural resources. Cause the survival and sustainability of the community.

Keywords : Household livelihood strategies of farmers, Farm family, Living, Farmer, Social capital .

บทนำ

ทรัพยากรน้ำถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ มนุษย์มีความผูกพันกับน้ำและความจำเป็นต้องใช้น้ำเพื่อความเป็นอยู่ในการดำรงชีพ การสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งให้ประชาชนหรือประเทศใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ก็เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพ แม้ว่าการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำนี้ จะทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความเป็นอยู่ของประเทศชาติโดยรวม (สำนักงานพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต, 2534)

เมื่อแนวคิดการสร้างเขื่อนได้ก้าวเข้ามาสู่สังคมไทย ในช่วงทศวรรษ 2490 การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ความก้าวหน้าของประเทศ และเป็นความสำเร็จของรัฐบาลในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ดังนั้น นับตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่แห่งแรกเกิดขึ้นมา ภายใต้แผนงานการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ จึงก่อให้เกิดโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่เกิดขึ้นอย่างมาก โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (2520 – 2524) เป็นต้นมา

ปัจจุบันการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อชุมชนและครัวเรือนเกษตรกร ในท้องถิ่น ผลกระทบที่ชัดเจนและเห็นได้ชัดมากที่สุดก็คือ การสูญเสียที่ดินในบริเวณที่ตั้งเขื่อนซึ่งเป็น ทรัพยากรสำคัญที่มนุษย์จำเป็นต้องใช้ในทุกระดับชั้นตอนของวิถีการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะ เป็นในฐานะของแหล่งที่อยู่ อาศัย แหล่งทำมาหากิน และแหล่งวัฒนธรรมประเพณีทางสังคม (สุกสิทธิ ศรีสว่าง, 2545)

แม้ว่ารัฐบาลเองจะมีเจตนาดีในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ มีการเร่งก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การส่งเสริม การลงทุน การพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม แต่เมื่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นสภาพที่วิกฤติ คือ ในขณะที่รัฐบาลกำลังนำนโยบายมาพัฒนาอยู่นั้น กลายเป็นว่าเมืองก็ยิ่งเจริญขึ้น ชนบทกลับย่ำแย่ลงเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมายทั้งเรื่องผลผลิต ความยากจนต่าง ๆ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอลงภายใต้การผลาญของคำว่าพัฒนา ซึ่งชาวนาไทยกำลังประสบกับปัญหาอย่างหนักที่รอคอยการแก้ไข (ประเวศ วะสี, 2532)

จึงกล่าวได้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่นำมาใช้ก็ไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ ของชนบทไม่สามารถแก้ปัญหาของประชาชนได้ ผลที่ออกมาก็คือความล้มเหลวทางเศรษฐกิจของชุมชนชนบท และความล้มเหลวของสถาบันครอบครัวและทำลายชีวิตชุมชนลงไป ชาวนาจึงจำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกด้วยตัวเอง

จากสภาพปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นของการพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะเวลาที่ผ่านมาดังกล่าว ส่งผลให้การพัฒนาประเทศไทยใน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 – 2554) ต้องมีการปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชนบทในการแก้ไขปัญหาของประชาชน โดยได้มุ่งเน้นการพัฒนาสภาพสังคมให้มีความสุขอย่างยั่งยืน ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของยุทธศาสตร์การดำรงชีพในการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติทั้ง มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย และเกิดการพัฒนายั่งยืนต่อไป

ดังนั้น ชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรจึงต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตไปตามสภาพแวดล้อมของนโยบายรัฐในการพัฒนา ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม กฎเกณฑ์และรูปแบบโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมอันซับซ้อนได้และสามารถทำหน้าที่หรือบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่างๆ ที่มี อยู่ในชุมชน นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและ ใช้เป็นยุทธวิธีในการปรับตัวโดยการสร้างงานอาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพอย่างชาญฉลาดเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนให้เกิด ความมั่นคงและยั่งยืน

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ผู้ศึกษามีความสนใจศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือน เกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ว่า พัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์มีความเป็นมาอย่างไร อะไรเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ และยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อน อุบลรัตน์เป็นอย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อนำผลจากการศึกษาครั้งนี้เสนอต่อหน่วยงานของรัฐหรือสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ข้องให้ทราบ และกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการวางแผน การบริหารจัดการ การแก้ไขปัญหา การพัฒนา ทรัพยากรและการดำรงชีพที่ดีให้เกิดขึ้นแก่ครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนในบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์
3. เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

วิธีการวิจัย

ผู้ศึกษาเลือกวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อใช้เป็นวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่โดยเลือกพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง คือ หมู่บ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู อันเป็นหมู่บ้านครัวเรือนเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ของครัวเรือนเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลง มีการปรับตัวจากผลกระทบที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดยสามารถสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพและการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับครัวเรือน และระดับชุมชน โดยมีผู้ให้ข้อมูลได้แก่ พระสงฆ์ ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส ผู้นำประกอบพิธีกรรมและบุคคลทั่วไปที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ใช้ระยะเวลาในการวิจัย เป็นระยะเวลา 1 ปี (ตั้งแต่ปี 2552 - 2553) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลระดับชุมชน แนวทางการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือน การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non -Participant Observation) โดยใช้ร่วมกับ การจดบันทึกภาคสนาม เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพและแผนที่ วิธีการเก็บข้อมูลสามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นการค้นคว้ารายงานการศึกษาและมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น เอกสารทางวิชาการ หนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยจะใช้วิธีการแบบ Snow Ball เข้ามาช่วยเพื่อให้ได้แหล่งข้อมูลและสามารถคัดเลือกตัวผู้ให้ข้อมูลได้ จากนั้นผู้ศึกษาเข้าไปฝังตัวอยู่ในหมู่บ้าน แนะนำตัว และชี้แจงถึงรายละเอียดของการเข้ามาทำการศึกษาครั้งนี้ สร้างความสัมพันธ์โดยการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในหมู่บ้าน การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทำในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ประกอบกับการสังเกตและพูดคุย นำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึกที่จะมีแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์และสังเคราะห์ในงานศึกษารวมทั้งมีการตรวจสอบข้อมูลในการจัดการสนทนากลุ่ม ในเวลาที่แตกต่างกันจากนั้นนำเอาข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์รายวันและวิเคราะห์ข้อมูลรวมเพื่อนำมาเขียนรายงานเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามกรอบแนวคิด ทฤษฎีเพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิจัย

1. บริบทระดับมหภาค

มีความสัมพันธ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม นโยบายรัฐและกฎหมาย ตลอดจนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ที่ส่งผลกระทบต่อบริบทครัวเรือน/ชุมชน ซึ่งถูกกำหนดโดยโครงสร้างการบริหารจัดการส่วนบนจากรัฐที่ชาวบ้านทั่วไปไม่มีส่วนรวมในการตัดสินใจใน

อำนาจการบริหารจัดการ การต่อสู้ และการต่อรองจากรัฐเลย เป็นเพียงผู้ที่รับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่รัฐเป็นผู้กำหนดให้เท่านั้น กล่าวได้ว่าในบริบทระดับมหภาค ทำให้ได้เห็นภาพรวมของประเทศในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางการบริหารพัฒนาประเทศ ในการกำหนดนโยบายและกฎหมาย สำหรับใช้บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ ซึ่งบริบทบริหารระดับมหภาคนี้เป็นบริบทในระดับใหญ่ของประเทศที่มีอิทธิพลต่อบริบทในระดับต่าง ๆ ในการส่งผลต่อความเป็นอยู่และการดำรงชีพของชาวบ้านและชุมชนในระดับครัวเรือน/ชุมชน ทำให้ชาวบ้านและชุมชนต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2. บริบทชุมชน

ชาวบ้านโลกกลางมีวิถีการดำรงชีพที่มีความสัมพันธ์กับผืนแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน เมื่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ทำให้ที่ทำการเกษตรและหมู่บ้านโลกกลางบางส่วนที่ได้ถูกน้ำท่วมชาวบ้านต้องหาพื้นที่ในการทำการเกษตรใหม่ ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวในการดำรงชีพให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ ทั้งลักษณะทางด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน และเนื่องจากชาวบ้านโลกกลางส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการดำรงชีพ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับตัวให้อยู่รอดได้ภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการประกอบอาชีพอย่างอื่นเป็นอาชีพทดแทนไปกับการทำเกษตรกรรม เช่น การเลี้ยงสัตว์ การประมง การแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลา การเย็บผ้า การรับจ้าง เป็นต้น

3. พัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

บ้านโลกกลางมีประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ยาวนาน และมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวิถีชีวิตค่อนข้างมาก เห็นได้จากพัฒนาการดำรงชีพที่แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ 1) ช่วงระยะเวลาก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ชาวบ้านโลกกลางมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติ ผลผลิตจากไร่นาที่ได้ก็เพียงเพื่อเลี้ยงชีพ คือ มีการผลิตทั้งภาคเกษตรกรรมและหัตถกรรมเพื่อบริโภคและอุปโภคในครัวเรือนเป็นหลัก มีการนำผลผลิตไปขาย เพื่อนำเงินซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส การพึ่งพิงสังคมภายนอกชุมชนจึงมีน้อย เนื่องจากชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเป็นพลังในการผลักดัน สร้างสรรค์และแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน 2) ช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ ชาวบ้านหมู่บ้านโลกกลางมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านได้ขาดหายไป เพราะทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงสู่การสร้างเขื่อนอุบลรัตน์นี้ อีกทั้งทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวในชุมชนก็

เริ่มจะจางหายไป แต่ยังมีทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้านโคกกลาง ในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำทางเกษตร ผู้นำทางการประกอบอาชีพ เมื่อเกิดวิกฤติต่าง ๆ ในชุมชน โดยผู้นำเหล่านี้จะสามารถช่วยนำทางแก้ปัญหาวิกฤตินำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ นอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินทั้งเงินที่ได้จากการเวนคืนที่ดินชาวบ้านและการประกอบอาชีพ 3) ช่วงระยะเวลา หลังการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ถึงปัจจุบัน ชาวบ้านหมู่บ้านโคกกลางมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านได้ขาดหายไปหลังจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลงในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ แต่ในช่วงนี้ยังมีทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้วางใจกันในชุมชนที่เริ่มจะจางหายไปได้กลับคืนมา เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อต่อสู้กับวิกฤติปัญหาเหล่านั้น และนอกจากนี้ยังมีทุนมนุษย์ ทั้งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้านโคกกลางที่ไม่เคยจางหายไป ในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เมื่อเกิดวิกฤติต่าง ๆ ในชุมชนมาโดยตลอด โดยผู้นำเหล่านี้จะร่วมคิดกันร่วมทำเพื่อนำพาชุมชนให้รอดพ้นปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้น และนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินทั้งเงินที่ได้จากการประกอบอาชีพต่าง ๆ ตลอดถึงมีทุนทางกายภาพ ซึ่งเป็นทุนทรัพย์สินที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตเพื่อสนับสนุนการค้ารังชีพ ซึ่งถือได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีพของผู้คนที่หลากหลายของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนหมู่บ้านโคกกลางในปัจจุบันนี้

4. เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์นั้นมี 8 ประการกล่าวคือ นโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลงการอพยพ การถือครองที่ดิน และความผันผวนของราคาผลผลิต เหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้านโคกกลางที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยง มีส่วนอย่างมากทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชุมชนบ้านโคกกลางต้องต่อสู้ดิ้นรนในการใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ภาวะแนวโน้มบริบทความเปราะบาง จึงทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวเข้าหาคุณภาพทั้งบริบทสังคม ภาวะแนวโน้มและบริบทความเปราะบางดังกล่าว เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อันนำไปสู่การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการปรับตัวในการดำรงชีพ ทั้งในด้านระบบสังคมและระบบความคิดความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อเป็นการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับการสร้างเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพให้เกิดเป็นผลลัพธ์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนบ้านโคกกลาง

5. ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์

เป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพย์สิน/ทุนอย่างชาญฉลาด เมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองและครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางมนุษย์ และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่วางนี้จะอยู่ในรูปแบบ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การยอมสละ การยอมทน การประท้วง การอพยพแรงงาน การฝึกทักษะอาชีพ และการประกอบอาชีพเสริม โดยลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนี้จะนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชนสืบต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ผู้วิจัยได้มุ่งทำความเข้าใจและศึกษาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนบ้านโคกกลางภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งจากเหตุปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนเอง ซึ่งเป็นผลกระทบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1) พัฒนาการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ก่อนการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้านโคกกลางมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนมาก มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชน ต่อมาเมื่อมีการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ส่งผลให้ชุมชนครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้านโคกกลาง ได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพ เปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำนาเพียงอย่างเดียว มาประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร เป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านจึงมีการปรับตัว ปรับเทคนิควิถีในการดำรงชีพในรูปแบบต่าง ๆ โดยอาศัยประสบการณ์ และวิธีการสมัยใหม่

แนวคิดการปรับตัวในงานวิจัยของ เจริญ ศิริวงศ์ (2543) ที่อธิบายว่า การปรับตัวด้านสังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันแบบเครือญาติมาเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้ชาวบ้านในชุมชนต้องปรับตัววิถีการดำเนินชีวิตทางสังคม และการปรับทางวัฒนธรรมอย่างมาก ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของพัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ (2544) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพส่งผลต่อกระบวนการปรับตัวในการดำเนินชีวิตรวมทั้งเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของชาวบ้าน ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชาวนาการปรับตัว และประเมินผลกระทบของการปรับตัวของชาวนาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของชาวนา โดยส่วนรวมของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของวันชัย ธรรมศักดิ์ (2546) ที่ศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนจากการเข้ามาของเครื่องจักรกล เทคโนโลยีสมัยใหม่และนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นและบทบาทของภาครัฐและเอกชน ทำให้เกิดวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชน

2) เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยอิทธิพลจากสังคมภายนอก ได้แก่ นโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภาวะน้ำท่วม ภาวะฝนแล้ง โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ การถือครองที่ดิน และความผันผวนของราคาผลผลิต อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพภายใต้ภาวะแนวโน้มและบริบทความเปราะบางต่าง ๆ ตลอดจนถึงโครงสร้างและกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้านโลกกลางอีกด้วย

แนวคิดทุนทางสังคม เป็นแนวคิดที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชน เพราะคนในชุมชนชนบทอาศัยทุนทางสังคมในเรื่องของความเป็นอยู่ การพึ่งพาอาศัยกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลและการมีน้ำใจให้แก่กัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งผูกมัดร้อยรัดคนในชุมชน ให้ยื่นหยัดต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคตลอดทั้งผ่านพ้นภัยพิบัติต่าง ๆ มาได้ ทุนทางสังคมเป็นเครื่องผูกมัดคนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และได้กลายเป็นรากที่ฝังลึกในวิถีชีวิต จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในงานวิจัยของ Robert Putnam (1993) ที่อธิบายว่า ทุนทางสังคมเกิดจากการมีบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนมีความกระตือรือร้น มีน้ำใจ มีจิตสำนึกสาธารณะในการเข้ามาทำประโยชน์เพื่อสมาชิกในส่วนรวม นอกจากนี้ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับการวิจัยของ อัมภา จันทราภาส (2543) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนชนบทตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผลวิจัยก็ยังสามารถสอดคล้องกับการวิจัยของ อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมมีทั้งที่

เป็นทุนที่มาจากภายในชุมชนเอง และทุนที่มาจากภายนอกชุมชน ส่งผลให้องค์กรเข้มแข็ง ผลวิจัยก็ยังสามารถสอดคล้องกับการวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัว มีการช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกันและกัน จนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ ด้วยอาศัยทุนทางสังคมเป็นฐาน ในการแสวงหาทางรอดของครอบครัวผลวิจัยยังสอดคล้องกับการวิจัยของ วันชัย ธรรมสัจการ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่มีความหลากหลายทางอาชีพ ต้องอาศัยทุนต่าง ๆ มาช่วยคอยสนับสนุนในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ดำรงชีพได้อย่างมั่นคง สอดคล้องกับการวิจัยของ สุเทพ วงศ์สุภา (2548) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วย ความร่วมมือ การรวมกลุ่ม เครือข่าย ความสัมพันธ์ ภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในชุมชนหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สามารถอาศัยความรู้และประสบการณ์ โดยนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้

3) ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ มีการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพ ให้ตนและครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่านี้จะอยู่ในรูปแบบ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การขอมสละ การขอมทน การประท้วง การอพยพแรงงาน การฝึกทักษะอาชีพ และการประกอบอาชีพเสริม ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน

ซึ่งผลงานวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการดำรงชีพในการวิจัยของ จิระ ศรีเสนา (2541) ที่ศึกษาพบว่า การสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐในหน่วยงานต่าง ๆ ด้านการผลิตและการถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยอาศัยทุนต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมที่มั่นคงและทำรายได้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังสามารถสอดคล้องกับงานวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชาวบ้านต่างมียุทธวิธีในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดและแก้วิกฤติให้เป็นโอกาสได้ โดยการอาศัยทรัพย์สิน/ทุนธรรมชาติและภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาและหาเลี้ยงชีพ ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังสามารถสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิระศักดิ์ สุขวัฒนา (2547) ที่ศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนโดยอาศัยทุนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ซึ่งถือได้ว่าเป็นการใช้ทุนธรรมชาติที่มีอยู่ นำไปสู่การสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังสามารถสอดคล้องกับงานวิจัย เหมวรรณ เหมะนัด (2549) ที่ศึกษาพบว่า การดำรงชีพที่ยั่งยืนในการประกอบอาชีพหรือประกอบกิจกรรมในการดำรงชีพนั้น เป็นการแก้ปัญหาและหาทางออกของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อประสบกับเหตุการณ์หรือประสบกับปัญหาในการดำรงชีพ ซึ่งการแสวงหาทางออกนั้นต้องอาศัย

ยุทธศาสตร์อย่างชาญฉลาด โดยอาศัยทรัพย์สิน/ทุน ภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถในการประกอบกิจกรรมอย่างหลากหลาย เพื่อจะข้ามพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้น

บทสรุป

หมู่บ้านโคกกลาง ตำบลโนนสัง อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู มีวิธีการดำรงชีพที่มีความสัมพันธ์กับผืนแผ่นดิน เมื่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ พื้นที่ทำการเกษตรและหมู่บ้านโคกกลางบางส่วนได้ถูกน้ำท่วม ชาวบ้านต้องหาพื้นที่ในการทำการเกษตรใหม่ จึงมีการปรับตัวในการดำรงชีพให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ ให้สามารถดำรงชีพให้อยู่รอดได้ ภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการประกอบอาชีพอย่างอื่นเสริมอาชีพเกษตรกรรม เห็นได้จากพัฒนาการดำรงชีพทั้ง 3 ช่วงเวลาที่เกิดขึ้น ชาวบ้านได้ใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเป็นพลังในการผลักดัน สร้างสรรค์และแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ภายใต้เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านมีการปรับตัวเข้าหาคุณภาพทั้งบริบทสังคม ภาวะแนวโน้ม และบริบทความเปราะบางดังกล่าว โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สิน/ทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่าง ๆ อันหลากหลาย เพื่อให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพ ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่าง ๆ อาทิ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายและการพัฒนา

ผลวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้ข้อมูลที่น่าไปใช้ในการพัฒนาได้ 2 แนวทาง คือ

1.1 ด้านการพัฒนาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นชัดเจนเรื่องการถ่ายทอดความรู้โดยใช้กลไกทางสังคมเป็นการส่งผ่านองค์ความรู้ของคนในชุมชนและการยกระดับในการจัดเก็บองค์ความรู้การดำรงชีพ ให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร คู่มือวิธีการในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนแต่ละประเภท เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่ง่ายต่อการเข้าถึง การศึกษาค้นคว้าเป็นองค์ความรู้ให้อยู่คู่กับชุมชน และผลักดันให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษา เพื่อเป็นการธำรงรักษาองค์ความรู้ให้อยู่โดยไม่สูญหายถ่ายทอดผ่านลูกหลานรุ่นต่อรุ่นสืบต่อไป

1.2 ด้านนโยบายการพัฒนาของภาครัฐ ผลการศึกษานี้พบว่า นโยบายของรัฐที่ผ่านมามีได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่าง ๆ อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ชุมชนกลายเป็นผู้ถูกกระทำจากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว เนื่องจากถูกปิดกั้นโดยรัฐเป็นสาเหตุให้ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการปฏิเสธหรือต่อต้านอำนาจรัฐ ดังนั้นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน ทั้งการรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือการแสดงข้อเท็จจริงต่อสาธารณะโดยองค์กรชุมชน จึงถือเป็นบทบาทหลักในการเข้าเรียกร้องสิทธิความเป็นชุมชน รวมทั้งเพื่อให้มีการทบทวนนโยบายของรัฐอย่างจริงจัง เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นผลกระทบในการดำรงชีพของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงควรเน้นการพัฒนาและวางนโยบายให้เล็งเห็นการให้คุณค่าคุณภาพชีวิตของชาวบ้านภายใต้ฐานแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง อันส่งผลดีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านและระบบนิเวศของชุมชนให้ยังคงอยู่ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ

2.1 ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนเพียงหนึ่งชุมชน อาจทำให้การศึกษาไม่ทั่วถึงครอบคลุมถึงครัวเรือนในชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนนี้ ผู้สนใจจึงควรศึกษาให้เห็นความหลากหลายในชุมชนต่าง ๆ เปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ๆ เพื่อให้มองเห็นภาพในองค์รวมชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 งานวิจัยดังกล่าวเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งทำการเก็บข้อมูลในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้มองเห็นภาพวิถีการดำรงชีพของครัวเรือน/ชุมชนในหมู่บ้านในมิติต่าง ๆ ทั้ง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อให้เห็นภาพการวิจัยที่ชัดเจนมากขึ้นควรมีการวิจัยในเชิงปริมาณในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ในทางสถิติให้มองเห็นภาพที่ครอบคลุมและชัดเจนยิ่งขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้ศึกษาขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่สนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่ช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

บรรณานุกรม

จิระศักดิ์ สุขวัฒนา. (2547). *จากชวานาสู่สวนส้มแตรสีส้ม*. (รายงานการวิจัยชุดที่ 3.2 บทเรียนจากภาคกลาง). กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

จิระ ธรเสนา. (2541). *การพัฒนาอาชีพเสริมของกลุ่มเกษตรกรทำนาโคกสำราญ*. วิทยานิพนธ์ สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- เจริญ ศรีวงศ์. (2543). *การปรับตัวด้านสังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนเนื่องจากการอพยพ*.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเวศ วะสี. (2532). *ชุมชนพัฒนาวิกฤติหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- พัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ (2544).*การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวชนบทที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- มณีมัย ทองอยู่.(2546) . *การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสานกรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์จำกัด.
- วันชัย ธรรมสังการ (2546) .*ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน ได้ศึกษาบ้าน
โคกสัก: วิถีชีวิตจากชาวนาลุ่มสายนาง*.บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภสิทธิ์ ศรีสว่าง. (2545). *การปรับตัวในการดำรงชีพของชุมชนภายหลังการสร้างเขื่อน :
กรณีศึกษาบ้านภูโค้ง ตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น*.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต. (2534). *ทุนทางสังคมฉบับประชาชน* .กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ.
- สุเทพ วงศ์สุภา (2548) .*ทุนทางสังคมของชุมชนกับการจัดการกองทุนในหมู่บ้านสามขา หมู่ที่ 6
ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะจังหวัดลำปาง* .วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เหมวรรณ เหมะนัคและคณะ(2549). [ม.ป.ป]. *การดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวใน
หมู่บ้านชายแดนลุ่มน้ำโขง*. (รายงานการวิจัย). คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี.
- อุไรวรรณ พวงสายใจ .(2545) . *ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่หมู่บ้าน
สันป่ายาง ตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่* .วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อำภา จันทราภาศ .(2543) . *ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ที่หมู่บ้านโป่งนก
ตำบลแม่คะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่* . วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Robert D. Putnam (1993). *Traducción de: Bowling Alone: The Collapse and
Revival of America* . Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern
Italy.